

СУФІКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР ПРИКМЕТНИКІВ У МОВІ Ю. ФЕДЬКОВИЧА (-н-, -ськ-, -ов-) Ю. О. КАРПЕНКО

У слов'янських мовах найпродуктивнішим засобом творення прикметників є суфіксація. В українській мові, як і в інших східнослов'янських, серед прикметникових суфіксів (а їх з похідними є до шести десятків у російській мові, трохи менше — в українській мові) особливе місце займають три *н-*, *-ськ-* та *-ов-*. Ці три суфікси обслуговують найбільш продуктивні словотворчі моделі, їх значення досягло, порівняно з іншими прикметниковими суфіксами, найвищого ступеня абстрактності.

Тим-то характер творення прикметників у мові Ю. Федьковича доцільно розглянути саме на прикладі названих трьох суфіксів, які в сучасній мові утворюють досить відмежований від інших груп своєрідний якісно-відносний словотвірний тип прикметників¹.

Словотворча система прикметників у мові Ю. Федьковича дуже близька до сучасної української літературної мови. Є, звичайно, у Федьковича тут і особливе, відмінне. Так, наприклад, поет уживає утворення з особливим підсильним суфіксом *-іськ-*, якого не знає літературна мова: *ноги кривавіські* (I, 287)², *ціліський вік* (I, 313) та ін.; цей суфікс особливо поширений у займенниках: *такіський* (I, 74), *саміський* (I, 287), *кождіський* (I, 425) тощо. Натомість мова Федьковича не знає утворень на означення невеликої міри властивості з суфіксом *-уват-* (уживане Федьковичем *виноват*, I, 245, 287, цього значення не має).

Проте відмінності словотвору прикметників у мові Ю. Федьковича займають дуже незначне місце порівняно із спільним з сучасною українською літературною мовою. Конкретне виявлення та співвідношення спільних і відмінних моментів буде

¹ В. В. Виноградов, *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, Учпедгиз, М.-Л., 1947, стор. 221.

² Приклади з творів Ю. Федьковича подаються за виданням І. Франка та О. Колесси, «Писання Осипа Юрія Федьковича», Львів, т. I, *Поезії*, 1902, т. II, *Повісті й оповідання*, 1902, т. III, ч. 1-А, *Драматичні твори*, 1906. В дужках після кожного прикладу перша, римська цифра вказує на том, а друга, арабська — на сторінку цього видання.

вияснене нижче, при розгляді утворень з суфіксами *-н-*, *-ськ-*, *-ов-*.

***

Найпродуктивнішою словотворчою моделлю прикметників у мові Ю. Федьковича є непрефіксовані утворення з суфіксом *-н-*. Суфікс *-н-* належить до дуже продуктивних і в сучасній українській літературній мові. Високий ступінь семантичної абстрагованості цього суфікси (він виражає ознаку без будь-яких додаткових відтінків), легкість поєднання з різними основами, а також здатність утворювати і відносні, і якісні прикметники зробили його найпоширенішим засобом утворення назв ознак.

Чисто відносне значення виступає у Федьковича у досить великій частині прикметників з суфіксом *-н-*, наприклад: не корчми, а *народні* доми будували (I, 483); два післанці стоять на *цвинтарніх* дверях (II, 5); хропе, що мабуть би і *гарматним* гуком Не добудивсь! (I, 284); Запитає в *нічних* зорей Про завтрашню долю (I, 267): І знов стали три дружечки з *весільним* деревцем Та з *пшеничним* короваем (I, 221). Нерідко ті прикметники на *-н-*, які можуть бути і відносними, вживаються поетом з якісним значенням: Співай ему, серце моє, Про *соняшник* світ (I, 232) тощо. Проте більшість прикметників на *-н-* у мові Ю. Федьковича є якісними — такими, що вже зовсім не можуть мати відносних значень, наприклад: *бідний* (I, 18), *гнівний* (I, 223) *голосний* (I, 10), *славний* (I, 28), *темний* (I, 20) та багато ін. Перевага в утвореннях на *-н-* якісних значень — ознака народно-розмовної мови, а разом з нею і стилю художньої літератури з її мовною образністю та поширеністю переносного вживання слів. В науковому стилі серед прикметників на *-н-* переважають, навпаки, відносні значення.

Переважає більшість прикметників на *-н-* у мові Ю. Федьковича твориться від іменників, здебільшого жіночого та, в меншій мірі, чоловічого родів. Пор.: *вільний* (I, 83) — *воля*, *вірний* (I, 112) — *віра*, *державний* (I, 415) — *держава*, *думний* (I, 19, 39) «задумливий» — *дума*, *красний* (I, 16 18) «гарний» — *краса*, *пишний* (I, 30) — *пиха*, *праведний* (I, 185) — *правда*, *свобідний* (I, 32) — *свобода*, *служебний* (II, 200) — *служба*. Від іменників чоловічого роду: *гоłodний* (I, 56) — *гоłod*, *господарний* (III, 42) — *господар*, *душний* (I, 183) — *дух*, *запашний* (I, 125) — *запах*, *коровайний* (I, 327) — *коровай*, *рідний* (I, 15) — *рід*, *сонний* (I, 223) — *сон*, *сумний* (I, 243) — *сум* тощо. Від іменників середнього роду прикметники творяться значно рідше: *дивний* (I, 100) — *диво*, *небесний* (I, 3) — *небо*, мн. *небеса*, *чудесний* (I, 459) — *чудо*, мн. *чудеса* та деякі інші.

Невелика група прикметників на *-н-* своїми коренями та відтінком динамічності в значенні тісніше пов'язується з діс-

словами, а не з іменниками, наприклад: *буйний* (I, 16) *вгадний* (I, 516), *дрібний* (I, 10), *нудний* (I, 291), *складний* (I, 13), *смутний* (I, 158), *похапний*: наш нарід дуже *похапний* їх співати (I, 643). Пор. ще *гойний*: як же Гінду не кохати, Коли *гойний*, коли *буйний*, коли *красний* і *хороший* (I, 91), *ревний*: хто ті *ревні* люде, Де кождий рицарь, кождий з левом рідний (I, 102).

Кілька прикметників на *-н-* утворені від прислівників: *збічний* (1,486)' — *збоку*, *опівнічний* (I, 428)— *опівночі*, *повільний* (I, 486) — *поволі*. Ця група тісно примикає до префіксованих прикметників на *-н-*, що здебільшого становлять утворення від сполучення прийменника з іменником: *безталанний* (I, 152) — пор. *без талану*, *подорожний* (I, 122) — пор. *по дорозі* тощо.

У випадках *радний* (1,539) та *похмурний* (1,56) маємо факт утворення прикметників на *-н-* від прикметників же, пор. *радий*, *похмурий*. Тут спостерігаємо цікавий випадок проникнення суфікса *-н-* у прикметники, які його не мають. Значення прикметників від цього не змінюється — перед нами, отже, не стільки явище словотвору, скільки випадок структурного «підновлення» слів за продуктивним типом.

Про продуктивність суфікса *-н-* у мові Ю. Федьковича свідчить зокрема й те, що з двох наявних в українській мові однозначних прикметників від слова *гроб*—*гробовий* та *гробний*³— письменник уживає утворення на *-н-*: до *гробної* дошки (II, 27). Суфікс *-н-*, замість узвичаєного *-ов-*, виступає і в прикметнику *оливний*: галузу тую *оливну*, зелену (I, 157).

Продуктивність суфікса *-н-* у мові Ю. Федьковича особливо помітна на прикладі прикметників іншомовного походження. Якщо запозичений прикметник має суфікс *-н-*, то він так, з цим суфіксом, і вживається: *гречний* (II, 172) — пор. пол. *grzeczny*, *маєтний* (III, 42) — пор. пол. *majetny*. Слово без суфікса *-н-* при засвоєнні, як правило, його набуває: *мізерний* (I, 152) — пор. лат. *misere* «жалюгідний» (пор. проте і засвоєне з цього слова пол. *mizerny* «мізерний»). Таке ж явище маємо в полонізмі *злотний* (I, 35) при східнослов'янській формі *золотий* (I, 16) та традиційному старослов'янському *златий* (I, 360). Якщо ж запозичуваний прикметник кінчається на приголосний *н*, то вживається цей прикметник без будь-якої суфіксації: мовна свідомість вважає суфіксом усяке кінцеве *н* в основі прикметника. Пор. фр. *moderne* «новітній, сучасний» і: А ви — Сізіпи ті *модерні* (I, 490), нім. *fein* «витончений» і: Не одна то *файна* любка ходит заплакана (I, 52). В останніх двох прикладах суфікс *-н-* виділяється там, де його генетично немає. Таке ж явище, до речі, спостерігаємо і в уживаному Федьковичем прикметнику *ахтемний*: Сину, сину нещасливий!.. На ахтемні

³ Б. Д. Грінченко, Словарь української мови, т. I, К., 1907, стор. 329.

дни пропав-єсь (I, 407)⁴. Історично це лексикалізований складний вигук *ахти мні* (*ах ти мні*, де *ти* — енклітична форма особового займенника II особи однини в давальному відмінку), який зазнав семантичних та діалектних фонетичних змін. Пор. інший шлях лексикалізації цього вигука в деяких російських говірках: *ахтимненюшки*⁵.

Фонетичні трансформації, що їх може зазнавати основа слова при творенні від неї прикметника на *-н-*, у Ю. Федьковича в цілому такі ж, як і в сучасній літературній мові. Так, тут спостерігаємо спрощення групи приголосних *-стн-*: *радісний* (I, 75), *масний* (I, 391) — утворення від *радість*, *масть* «жир» і т. д. Однак на письмі це спрощення передається непослідовно — іноді трапляються у Федьковича й написання *стн*, а не *сн*, пор. *почесний* (I, 147), але *честний* (I, 4); *щасний* (I, 102), *нещасний* (I, 118), але *нищастний* (I, 396). Кінцеві приголосні *г*, *к*, *х* перед *н* (д.-рус. *-ьн-*) закономірно переходять у *ж*, *ч*, *ш*, наприклад: *жемчужний* (I, 416) — пор. *жемчуг*, *ватажний* (II, 6) — пор. *ватага*; *вічний* (I, 102) — пор. *вік*; *владичний* (I, 570) — пор. *владика*; *послушний* (I, 518 — пор. *послух*, *бідолашний* (II, 355) — пор. *бідолаха*. Сполучення *чн* зберігається без переходу в *шн*, виняток становлять слова *сердешний* (I, 139) та *соняшний* (I, 232).

Приголосний *л* перед суфіксом *-н-* не обов'язково буває м'яким, як це маємо в літературній мові, пор. *престолний* (I, 450), *неколний* (I, 449) при *некольний* (I, 469), *некельний* (I, 287, 569). Після занепаду зредукованих в утвореннях з давнім суфіксом *-ьн-* безпосередньо перед твердим суфіксальним *н* опинився м'який приголосний, напр. *красьный* > *крас'ний*. В утвореній групі м'який приголосний + твердий приголосний відбулась регресивна асиміляція: під впливом наступного приголосного став твердим і попередній. Асиміляція не відбувалась, якщо перед суфіксом *-н-* стояв приголосний *л*. Федьковичеві ж написання *престолний*, *неколний* відбивають діалектне поширення вказаної асиміляції і на сполучення з *л*. Асиміляція в цьому випадку підтримується діалектною веляризованою вимовою *л*.

Як бачимо, в цілому прикметники на *-н-* у мові Федьковича за характером свого творення не мають значних відмінностей від літературної (наддніпрянської) мови. Ті прикметники на *-н-* у Федьковича, що є діалектизмами, відрізняються від літературної мови своїм фонетичним складом, семантикою, відрізняються лексично (тобто в літературній мові вони відсутні) —

⁴ До цього тексту Ю. Федькович дав у примітці пояснення: «На ахтем- ні дни — на віки». Зближення слова *ахтемний*, після його деетимологізації та переосмислення, з *темний* привело до появи буковинського діал. *ахтемений* «заклятий».

⁵ А. П р е о б р а ж е н с к и й, Этимологический словарь русского языка, т. I, М., 1910, стор. 10.

але здебільшого по відрізняються від літературної мови своїм словотвором.

Серед фонетичних діалектизмів з утворень на *-н-* у мові Ю. Федьковича можна відмітити слова, що зберігають *о* в закритому складі без переходу його в *і*: *покойний* (I, 56, 114) «покійний, померлий» при літ. *покійний, моцний* (I, 7) при літ. *міцний*⁶; слова з діалектним зближенням артикуляції *и* та *е*: *істенний* (I, 493) тощо. Пор. *слезний* (I, 89), що є закономірним рефлексом давнього *сльзныи* (літ. *сльозний* виникло нефонетично). Пор. ще *ружний* (I, 95), *кресний* (I, 324), при літ. *різний, хресний*.

В частині випадків фонетичні діалектизми на уживаються у Федьковича паралельно з літературними варіантами. Так, у творах письменника знаходимо *шлюбний* (I, 221, 449; III, 230) і *слюбний* (I, 479), *пекельний* (I, 569) і *пекольний* (I, 469), *залізний* (I, 357), і більш давні форми *зелізний* (I, 126), *желізний* (I, 75), *срібний* (I, 18) і *сріберний* (I, 115). Остання форма, як і *срібний*, виникла з давнього *сърѣбрьный*⁶ > *срібрний*, лише тут тяжка для вимови група приголосних *брн* була ліквідована не через випадіння *р*, як це маємо у *срібний*, а через «розширення» її вставним голосним. Літературні варіанти фонетичних діалектизмів почасти з'являються лише в пізніших творах Ю. Федьковича і відбивають вплив на поета мови Т. Шевченка.

Семантичні діалектизми на *-н-* іноді зберігають у Федьковича давніші значення, втрачені сучасною літературною мовою. Так, прикметник *головний*, поряд із своїм звичайним значенням «основний, найважливіший» (Олекса Довбуш, той *головний* опришок, II, 204), може означати й «небезпечний»: то скала погана, непевна, *головна*, нависла над самов кручев Дністра, неначе то она хоче кожної хвильки у безодне плесо штрикати (II, 191), пор. д.-рус. *голова* «забита людина». Якщо в літературній мові прикметник *марний* передусім пов'язується із значенням «даремний», то у Федьковича він означає «схудлий»: Сидит при слупі козак в світлі луни і свої тоски звів на срібні струни. Хороший, молод, лиш личко му *марне* (I, 55); а сам такий *марний, марний!* — гірш моєї сестрички (II, 21). Пор. семантику дієслова *змарніти*. Літературне *столичний* — це утворення від *столиця*. Зв'язок цього останнього з д.-рус. *столь* «престол» вже ніяк не відчувається. У Ю. Федьковича ж знаходимо *столичний* «престольний»: Хоть клади мені тут зараз і корону красну твою, А ся кидра, ся *столична*, Мойов, кажу, має бути (I, 453). Тут *столичний* утворено не від *столиця*, а від іншого слова — від діал. *столик* «престол». Слово *західний* (з

⁶ Наявні у Федьковича варіанти *годний* (I, 11) та *гідний* (I, 102) виступають, з семантичною та функціональною диференціацією, і в літературній мові.

наголосом на *i*) у Федьковича означає «то заходить»: сонце *західне* (I, 75).

У наведених прикладах семантична відмінність слова пов'язується з його коренем, а не з суфіксом. Проте в кількох прикладах особлива семантика прикметника на *-н-* залежить саме від суфікса. Тут, отже, зустрічаємося вже з діалектною особливістю самої словотворчої моделі, а не того матеріалу, який нею обслуговується. Мається на увазі значення ад'єктивованої дії, близьке до значення пасивних дієприкметників на *-єн-*, що його надає суфікс *-н-* деяким прикметникам, уживаним у творах Ю. Федьковича. Пор. *оправний* «оправлений»: дві книжці, в червонний сап'ян *оправних*, а ще до того і гарно назолочених (II, 106); *утішний* «радий, утішений»: «Бігме, бадічко, цілий згарець вам скошу», кажу я. А самий такий *утішний*, гей би мене хто на сто коней посадив був (II, 25); *трудний* «зморений, струджений»: я, *трудний* ходом, не чувши собі ніг, Тягнувся до села гостинцем на нічліг (I, 112), коби-м так не *трудний* (I, 113), А *трудні* люде ідут... спать (I, 507). Це специфічне значення суфікса *-н-* зустрічається у Ю. Федьковича дуже рідко.

Лексичні діалектизми з прикметників на *-н-* у творах Ю. Федьковича є двох типів. В одних випадках це похідні від тих слів, що є і в літературній мові, але там прикметників на *-н-* не утворюють, напр, *робітний*: завтра днина *робітна* (II, 267) — пор. літ. *робота*; *спосібний* «здатний»: борше до веретена, як до шаблі *спосібний* (II, 200) і «зручний»: пристань *спосібна* (I, 448) — пор. літ. *спосіб*. В інших випадках це утворення від діалектних слів, невідомих у літературній мові: *жасний* «страшний, жажливий» (I, 446; II, 191) — пор. діал. *жас* «жах»; *фудульний* (I, 487), *фудулний* (I, 177) «гордови тий, пихатий»: *фудульного* ніхто ся не страхає, А гордого і чмут за дурня має (I, 487) — однокореневі слова у Федьковича: через їх *фудулю* та подуфалість (II, 156), *Фудулит-ця*, от що скажуть! (I, 236).

Таким чином, хоч прикметники на *-н-* у мові Ю. Федьковича іноді помітно відрізняються від літературної мови, їх слово твір від літературних норм не відрізняється. Єдиний, власне, виняток становить малопоширена семантична особливість даної словотворчої моделі — остання може набувати значення, близького до дієприкметникового.

Однак у мові Федьковича існує ще одна, більш істотна своєрідність даного словотворчого типу. У Федьковича, як і в багатьох говірках південно-західного наріччя, повністю втратилась м'яка група відмінювання прикметників (окремі, переважно книжного походження приклади уживання м'яких прикметникових закінчень справи тут не змінюють). Усі прикметники відмінюються за твердою групою. Ця фонетико-морфологічна зміна одним із своїх наслідків у словотворі мала те, що

відмінність суфікса *-н'* (пор. літ. *давній, осінній*) від *-н-* у Федьковича зникла. Отже, у Федьковича виступає один слово творчий тип там, де літературна мова має два словотворчих типи, наприклад: *братну* душу (I, 15), *венірна* зірничка (I, 112), товариш мій *давний* (I, 47), *зимний* «холодний»: *Осінна* нічка *зимна*, бо зима надходить (I, 56), *крайна* хата (I, 80), сонечко *літне* (I, 119), *остатної* сили (I, 74), *порожний* глас (I, 77), *последний* раз (I, 141). Пор. ще *весінна* динка (I, 81). Прикметник *весінний* утворений від слова *весна* за допомогою суфікса *-н-* (за походженням *-н'*) з появою між приголосними *с* та *н* вставного голосного *е*, який під впливом *осінній* перейшов у *і*, як це маємо в числівнику *вісім* під впливом *сім*.

Відзначена особливість відрізняє розглядувану словотворчу модель у Федьковича від літературної мови, але не протирічить останній. Перехід окремих прикметників з типу *-н'* у тип *-н-* відомий літературній мові. Цей перехід засвідчений ще в давньоукраїнській мові XIV—XV ст.⁷.

Суфікс *-н-* має у мові Ю. Федьковича ряд похідних, ускладнених іншими суфіксами утворень. Ці утворення належать до малопродуктивних або й зовсім непродуктивних.

Суфікс *-ян-*, який витворився через додавання давнього суфікса *-н-* (*-но-*) до іменників приголосних основ на *-ен-* (останнє в закритому складі дало *е* носове, яке згодом трансформувалося в *я*), спеціалізується у Ю. Федьковича, як і в літературній мові, на утворенні відіменникових відносних прикметників із значенням матеріалу: *Похмурно* дивит в *крицяну* рушницю (I, 30), ланци *оловяні* (I, 298), нагайку *дротяну* (II, 172), голови *капустяні* (I, 282), з *цебуляними* вінками (III, 10). Більш абстрактне значення відносності маємо у випадку *весняний*: фіявочку *весняну* (II, 119). Крім слів *весняний* та *весінний* Федькович уживає з тим же значенням відношення ще й третій прикметник, утворений від *весна*: *весний* (II, 3). Останній утворений за допомогою суфікса *-j-* тобто так само, як рос. *вешний*, але не фіксує переходу свистячого в шиплячий у давній групі *снй*.

Прикметники з суфіксом *-ян-* можуть набувати і якісного значення: *Ой* серце моє *кремяноє* (I, 108). Семантична близькість суфікса *-ян-* до *-н-* у мові Ю. Федьковича ілюструється випадком написання в одному автографі байки «Кінь і батіг» *прядівяний*, а в другому — *прядівний* (I, 532).

Перед шиплячими суфікс *-ян-* набуває вигляду *-ан-*: *клочаний* (I, 532), а перед губними іноді може виступати у вигляді *-лян-*: *Усім* твоїм сестрам по *павлянім* пюрці (I, 231), з пюрця *павляного* (I, 371), але — *павяне* пірря (II, 85). Пор. також наведені вище *оловяний*, *прядівяний*. Утворення *павля-*

⁷ Л. Л. Г у м е ц ь к а, Нарис словотворчої системи української актової мови XIV—XV ст., К., 1958, стор. 125. До речі, і дієприкметникове значення суфікса *-н-* виступає ще в XIV—XV ст. Див. там же, отор. 129.

ний, *пав'яний* цікаве і в семантичному відношенні: суфікс *-ян-*, приєднуючись тут до назви живої істоти, означає не матеріал, а походження, приналежність. У слові *кам'яний* суфікс може виступати у вигляді *-ян*, *-єн-*, *-ін-* та *-інн-*: *кам'яний* (II, 36), *каменій* (I, 51), *камінний* (I, 55), *камінний* (I, 70, 162). Регулярно подвоюється суфіксальне *n* у прикметнику *шклянний* (I, 173, 184), який має і ближчий до літературної форми варіант *склянний* (I, 191).

Суфікс *-єнн-*, що утворює прикметники також від іменникових основ, постав, як і попередній, шляхом поєднання тематичного суфікса іменників *-єн-* з прикметниковим суфіксом *-н-*. Результатом же такого поєднання стало *-єнн-* (а не *-ян-*) тому, що прикметниковий суфікс виступав тут у своїй пізнішій, слов'янській формі *-ьн-* (*-по-* — дослов'янська, індоєвропейська форма), та й поєднання це здійснилось значно пізніше, ніж попереднє. Так, давня іменникова основа *письмен-* з суфіксом *-ьн-* дала прикметник *письменьныи*, пор. у Федьковича *письменнії* люде (I, 233). З подібних утворень *-єнн-* було перенесене й на ті іменникові основи, які форманта *-єн-* ніколи не мали, наприклад, у Федьковича: *утренний* світ (I, 553) — з давнішого *утренній*.

Суфікс *-єнн-* у відіменних якісних прикметниках виконує у Федьковича усталену за ним в українській мові функцію емоційного підсилення і, в меншій мірі, вказівки на високий ступінь вияву ознаки: *А* на стіні пише, і пише, і пише *Вогненна* рука *вогненний* стих (I, 361), *огненними* язика (I, 185), *С* тих *мерзенних* своїх амфор (I, 432), люнув *страшений* сплав (I, 74) — пор. *Король*, *страшний*, *прибраний* гей *поломіль* в печі (I, 69). Різниця між *страшений* і *страшний* тут не в ступені вияву ознаки, а в емоції, у сприйнятті цієї ознаки. До цієї ж групи належить і *теменний* у сполученні *темрява теменна* (I, 343). Пор. ще книжне слово *таєнственный* (III, 58).

Непродуктивний у Федьковича суфікс відносних прикметників *-шн-*, який утворився з сполучення частки займенниково го походження *сь*, що закінчує собою деякі прислівники, напр. *колись*, та прикметникового суфікса *-ьн'*. Суфікс *-шн-* утворює у Федьковича прикметники виключно від прислівників: *домашний* (I, 182), від *нинішньої* днини (I, 77), *окромішний* хлів (I, 475), *ранішна* зоря (I, 234), *ранішною* росою (II, 185). Приголосний *n* у суфіксі *-шн-* у Федьковича послідовно твердий, проте трапляються й винятки: *Про завтрішню* долю (I, 267).

Одиничними утвореннями представлені похідні від *-н-* суфікси *-овн-*: *пісні ладовнії* (I, 25), *отці духовні* (I, 574); *-льн-*: *кличальної* неділі (II, 35); *-ітн-*: *Се що за новітна* знов гія? (I, 421). У прикметнику *величний* вичленовується двохелементний суфікс *-ичн-*: *замок величний* (I, 69), *роде мій величний* (I, 24).

Друге місце за своєю поширеністю у мові Ю. Федьковича займають непрефіксовані прикметники з суфіксом *-ськ-* та його варіантами *-цьк-* і представленим лише в кількох прикладах *-зьк-*.

Суфікс цей у Федьковича дуже часто виступає і в непом'якшеній діалектній формі *-ск-*, *-цк-*. І. Я. Франко у передмові до першого тому «Писань» Федьковича навіть спеціально вказав на «його м'ягчення або нем'ягчення в таких словах, як руский і руський, гуцулский і гуцульський і т. і.» (I, стор. VIII). Відзначене коливання написань було властиве Федьковичу у всі періоди його творчості, але пом'якшені варіанти *-ськ-*, *-цьк-* весь час розширювали в його мові сферу свого прикладання за рахунок відповідного зменшення кількості випадків уживання діалектних варіантів *-ск-*, *-цк-*. У цьому вбачаємо виразний показник впливу на Федьковича мови наддніпрянських письменників.

Майже всі прикметники з суфіксом *-ськ-* у Ю. Федьковича— відносні. У мові поета прикметники на *-ськ-* ще успішно про тистоять тому напливу якісних значень, який одержав виразні перемоги в сучасній українській літературній мові.

Непоширеність якісних значень, а також і той факт, що суфікс *-ськ-* творить прикметники тільки від іменників, значно звужують, порівняно з суфіксом *-н-*, коло прикладання цієї морфемі. Висока ж продуктивність *-ськ-* пояснюється тим, що цей суфікс є основним засобом творення прикметників від двох надзвичайно великих по кількості слів лексичних груп — назв людей і географічних назв.

Загальне відносне значення суфікса *-ськ-* досить чітко — і в основному залежно від вихідної основи — забарвлюється різними семантичними відтінками.

Найширше представлене у Федьковича, так би мовити, топонімічне значення суфікса *-ськ-*, тобто значення спеціальної географічної або етнічної приналежності. Прикметники цієї групи творяться від географічних та етнічних назв, наприклад: *болгарский* (I, 94), *буковинський* (I, 168) та *буковинський* (1,51), *галицький* (II, 3), *гуцульський* (I, 13), *гуцульський* (I, 121), та *гуцулський* (I, 226), *київський* (I, 318), *львівський* (I, 367), *московський* (1,187.) та *московський* (I, 187), *німецький* (I, 24) та *німецький* (I, 152), *угорський* (I, 118), *український* (I, 33), *український* (I, 1.87) та *вкраїнський* (I, 36), *хінський* (I, 367), *чорногірський* (I, 138) тощо.

Прикметники від географічних та етнічних назв творяться, звичайно, не тільки за допомогою суфікса *-ськ-*. Пор. *дністерські береженьки* (I, 5), але *Дністровую* воду брала (I, 664), *дунайські шуми* (I, 41), але без *дніпрового* шуму (II, 89). Проте тільки суфікс *-ськ-* дає повноправну, загальноприйнятую модель для утворення прикметників від даної групи назв. І тому, коли Федьковичу треба утворити такий прикметник від слова

звір, який би давав персоніфіковане уявлення про звірів як про народ, поет звертається до суфікса *-ськ-*: всі *звірські* князі і дуки (I, 536). Пор. також прикметник *сторонський* на означення мешканців території, що лежить за межами якоїсь певної місцевості: *сторонські* люде (I, 122), *сторонське* парубоцтво (II, 4).

Близьке до попереднього значення приналежності, віднесеності до певної категорії людей має суфікс *-ськ-* в утвореннях від назв людей за соціальним станом, за родом військ тощо: *мужицький* (I, 52), *старецький* (I, 440), *богацький* (I, 118) і *багацький* (I, 247), *купецький* (I, 111), *боярський* (I, 16), *царський* (I, 41), *царський* (I, 24), *гетьманський* (I, 333), пор. ще: *Шо хочете, вражий, злодійський тлук?* (I, 75); *стрілецький* (I, 30), *гайдамацький* (I, 90), *жовнярський* (I, 12), *уланський* (I, 116), *гусарський* (I, 213); *книжницький* (I, 41, 55). Якісні значення виступають у прикметниках цієї групи *богатырський* та *молодецький*: *А ті думи богатырські так то гарно піют* (I, 33), *Молодецький ти мій раю* (I, 107).

У деяких прикметниках на *-ськ-* прозирає значення індивідуальної приналежності — присвійності. Але повної відсутності значення загальної приналежності у них немає: *Коли схочеш — звінчаю тя із лицарським сином* (I, 215), *І під буком під капральським плечі ся кроїли* (I, 18), *Співацка* доля (I, 12, назва вірша).

Кілька прикметників на *-ськ-* утворено від назв конкретних предметів: *млинський*... камінь (III, 86), *морська* филия (I, 225), *Як полонинская* та *чічка* (I, 412).

Фонетичні зміни, спрощення, що відбуваються у мові творів Ю. Федьковича при утворенні прикметників на *-ськ-*, в основному такі ж, як і в сучасній літературній мові. Вони не завжди зафіксовані в літературному правописі, але майже в усіх випадках властиві для літературної вимови, орфоєпії. Так, кінцеве *с* вихідної основи зливається з суфіксальним *с*: *руський* (I, 57), *яські* черевики (I, 339), *парнаські* хмари (I, 475). Аналогічний результат маємо й тоді, коли основа кінчається на *х*: *волоський* (I, 110), пор. *волох*; на *ш*: *черемський* (I, 447), пор. *Черемош*, у мові Федьковича — *Черемуш*, родовий відм. *Черемшу*; на *ст*: *міський* (I, 107), пор. *місто*; на *шк*: *оприський* (III, 33), пор. *опришок*, родовий відм. *опришка*. Варіант *-цьк-* маємо в таких випадках: *к* + *ський* — *козацький* (I, 109), *турецький* (I, 118); *ц* + *ський* — *німецький* (I, 152); *ч* + *ський* — *богацький* (I, 118). Так само послідовно виступає *-цьк-* і як результат поєднання *т* + *ський*: *гоцький* (I, 199), *єзуїцький* (I, 369), *кацький* (I, 391), *свіцький* (I, 182), *солдацький* (I, 52), *шипіцький* (I, 421). Варіант *-зьк-*: *г* + *ський* — *слузкий* (I, 657); *з* + *ський* — *французький* (I, 114). Непослідовно *д* + *ський* дає *дзький*: *Без людзкої слави, без людзкого суду, Без людзкої кари, без людзких обмов* (I, 181), *громадзький* (I, 286), але *й*:

людський (I, 28), слобідський (1,172). Пор. ще варіації лядський (II, 3) і ляцький (1,167).

До діалектних фонетичних змін при утворенні прикметників на *-ськ-* відноситься випадіння суфікса *-ц (і)* в топонімічних назвах: *чернівський* (II, 185) від *Чернівці*, *мудрівський* (II, 402) від *Мудрівці* (там же й *мудровецький*, II, 405). Пор. також утворення *кремський* від *кремінь*: его звали... Максим Кремінь, а то для того, що був такий *кремський* з себе, як істенний *кремінь* (II, 213). Своєрідне утворення маємо у випадках *австріяцький* (I, 542), *венецький* (I, 370), *швейцарійський* (I, 184) — пор. літ. *австрійський*, *венеціанський*, *швейцарський*.

В цілому, як бачимо, і утворення з *-ськ-*, як тип словотвору прикметників, подібно до утворень на *-Н-*, не мають великих відмінностей від сучасної української літературної мови.

Суфікс *-ськ-* має у мові творів Ю. Федьковича кілька однозначних з ним непродуктивних похідних утворень:

1) *-івськ-*: *батьківський* (I, 153), *вітцівський* (III, 87), *прадідівський* (I, 199), *попівський* (I, 379), *чортівський* (I, 569);

2) *-инськ-*: *материнський* (I, 564); про непродуктивність даного суфікса свідчить утворення *сатанський* (I, 569), яке обходиться без нього; пор. літ. *сатанинський*;

3) *-янськ-*: *паньянський* (I, 184).

Третім по продуктивності словотворчим типом прикметників у мові Ю. Федьковича є непрефіксовані утворення з суфіксом *-ов-* та його варіантом *-ев-*. Суфікс цей творить прикметники, переважно відносні, від іменників. Основною сферою його діяння є обслуговування лексичної групи з виразними семантичними межами — назв дерев і взагалі рослин. Прикметники від назв рослин творяться майже виключно за допомогою суфікса *-ов-*, *-ев-*. Суфікс утворює також порівняно невелику групу прикметників із значенням матеріалу або взагалі відношення. В цьому випадку суфікс уживається здебільшого в таких фонетичних умовах, при яких не можна застосовувати суфікс *-Н-*. Використовується суфікс і для утворення прикметників від деяких назв тварин.

Таким чином, три основних суфікси якісно-відносного типу прикметників *-н-*, *-ськ-* та *-ов-* досить чітко розподіляють між собою іменникову лексику мови: *-ськ-* має справу з назвами людей та географічними назвами, *-ов-* з назвами рослин і, в меншій мірі, тварин, а *-н-* обслуговує всі інші іменники, що творять прикметники якісно-відносного типу; лише там, де цей суфікс виявляється непридатним з фонетичних причин, його заступає суфікс *-ов-*. Відхилення від цього розподілу незначні і тому не порушують загальної картини.

Прикметники від назв рослин представлені в мові творів Ю. Федьковича таким рядом: *барвінковий* (I, 112) і *бервінко-*

ся в даній статті, і часом і своїм діалектним забарвленням віддалений від сучасної української літературної мови у вузькому розумінні цього терміну. Але він повністю лежить у межах сучасної української літературної мови в широкому розумінні цього терміну і свідчить про те, що Ю. Федькович добре використовував можливості, які давала йому рідна мова.